

Van wie is AI?

Concurrentievermogen en AI

Bericht aan het parlement

De verwachtingen vanuit het Kabinet ten aanzien van AI zijn hooggespannen. Maar AI is geen wondermiddel waarmee een concurrerend Nederland en brede welvaart gecreëerd kunnen worden. Voordat je de AI-race ingaat, moet je wel weten wáár je heen rent. Hiervoor zijn duidelijke politieke keuzes nodig.

Op de Tweede Kameragenda staat een commissiedebat aangekondigd over de gevolgen van AI voor het concurrentievermogen en de nationale veiligheid. Het Rathenau Instituut geeft voor dit debat 3 handelingsopties mee. De Kamer kan het Kabinet vragen om:

- **Maatschappelijke opgaven** leidend te maken, en de ontwikkeling van technologie hierop te laten volgen.
- om bij het versterken van de Europese AI-capaciteit niet alleen afhankelijkheden van landen en regio's, maar ook afhankelijkheden van **afzonderlijke technologiebedrijven** te voorkomen.
- bij beleid en investeringen in AI, de maatschappelijke en economische **baten en lasten** expliciet in kaart te brengen en mee te wegen.

Hieronder worden deze handelingsopties nader toegelicht.

1. Van AI-race naar AI die bijdraagt aan maatschappelijke opgaven

Technologie *an sich* lost geen maatschappelijke problemen op. Het kan zelfs maatschappelijke problemen creëren of kan oplossingen in de weg zitten. Inzet op AI brengt nieuwe problemen en risico's met zich mee, zoals **het beslag leggen op schaarse middelen** (water, energie, aardmetalen), **uitbuiting van datawerkers die AI-modellen trainen**, en toenemende afhankelijkheid van technologie (*deskilling*). Toch is het dominante frame op de ontwikkeling van AI dat van een race. Zonder grootschalige investeringen en ruim baan voor bedrijven, zouden we ons eigen Europese graf graven.

Maar dit is een te simpele voorstelling van zaken. Of een nieuwe technologie leidt tot het oplossen van maatschappelijke problemen en (brede) welvaart hangt minder samen met wie vooroploopt en heeft veel meer te maken met hoe de technologie ingezet wordt (e.g. WRR/Bakker, 2021). In **een working paper** betogen auteurs van de WRR dat maatschappelijke inbedding, op basis van eigen waarden en normen en gericht op specifieke doelstellingen, juist strategisch voordeel kan opleveren. In lijn met dat argument zijn vooral zorgvuldige experimenten, goede opleidingen en de juiste regulering noodzakelijk om AI te kunnen benutten voor concurrentievermogen.

Daarnaast blijft ook in Europa de oproep tot deregulering bestaan, omwille van het behouden van concurrentievermogen.¹ Zo wordt hevig gedebatteerd over een aanpassing van de AVG, waardoor het voor Europese en niet-Europese AI-bedrijven mogelijk zou worden om zonder toestemming AI-modellen te trainen op gebruikersdata van Europese gebruikers.² Diverse toezichthouders en mensenrechtenorganisaties maken zich daar zorgen over (zie ook: **Een toekomstbestendig digitaal Europa**).

Het idee dat (privacy)-regelgeving innovatie per definitie tegenhoudt, is hardnekkig. Het omgekeerde kan juist ook: Nederlands en internationaal onderzoek laat zien dat ambitieuze regels hoogwaardige innovatie kunnen uitlokken en eraan kunnen bijdragen dat innovatie de samenleving in brede zin ten goede komt. Europese aanbieders zouden zich juist kunnen onderscheiden door geen AI-modellen te trainen gebaseerd op grote hoeveelheden (privacygevoelige) gebruikersdata.

De Kamer kan het Kabinet vragen zich in Europees verband hard te maken voor het behoud van de bescherming van persoonsgegevens en te voorkomen dat bedrijven zonder toestemming AI-modellen kunnen trainen op gebruikersdata.

In het publieke debat worden aan AI veel verschillende toekomstbeelden toegeschreven. AI zou banen vervangen en radicale transformatie binnen de zorg, het onderwijs en bezuinigingen op het ambtenarenapparaat mogelijk maken. **De Algemene Rekenkamer waarschuwt dat een plan ontbreekt om deze bezuinigingen te realiseren.** Het Centrum Ethiek en Gezondheid geeft een soortgelijke **winstwaarschuwing** voor efficiencywinsten door AI in de zorg: AI lijkt maar beperkt bij te kunnen dragen aan complexe problemen in het zorgstelsel.

De grote investeringen door (Amerikaanse) techbedrijven en in datacentra zijn gebaseerd op de belofte dat een groot deel van menselijke arbeid vervangen kan worden door generatieve AI-systemen. Het is echter maar de vraag of deze hooggespannen verwachtingen waargemaakt kunnen worden én of het grootschalig vervangen van menselijke arbeid het maatschappelijk belang zou dienen. Ook onder economen groeien de zorgen daarover. Op het moment dat 'de bubbel barst', kan dit net als bij de dotcombubbel grote maatschappelijke gevolgen hebben.³

Een te sterke inzet op het dominante technologische paradigma van grote taalmodellen door het Kabinet is daarom kwetsbaar, zowel vanuit maatschappelijk als economisch perspectief. Juist nauwere vormen van AI, zoals specifieke *machine learning* modellen, kunnen toegevoegde waarde hebben in specifieke domeinen. Door samen met bedrijven, maatschappelijke organisaties en werknemers te kijken welke problemen

1 Zie bijvoorbeeld het voorstel om bedrijven AI-modellen te laten trainen op persoonsgegevens op basis van 'legitimate interest'. Expliciete toestemming van mensen is dan niet meer nodig. Dit vergt een aanpassing van de AVG. <https://noyb.eu/en/ai-eu-member-states-plan-digital-expropriation-europeans-interest-ai-companies>

2 <https://noyb.eu/en/ai-eu-member-states-plan-digital-expropriation-europeans-interest-ai-companies>

3 Bubble or Nothing - Center for Public Enterprise

bestaan en hoe technologie daar een rol in kan spelen, kunnen lessen worden meegenomen in technologieontwikkeling. Dat helpt ook om te begrijpen waar extra regulering noodzakelijk is.

De Kamer kan het Kabinet oproepen samen met bedrijven, maatschappelijke organisaties en werknemers, per maatschappelijke opgave in kaart brengen waar AI daadwerkelijk meerwaarde kan bieden, welke risico's en randvoorwaarden daarbij gelden en welke vorm van AI daarvoor het meest geschikt is.

Dit betekent ook dat niet vanzelfsprekend wordt ingezet op grootschalige generatieve AI en grote taalmodellen, maar dat ook kleinschalige of domeinspecifieke AI-toepassingen worden overwogen.

De Kamer van het Kabinet vragen bij publieke investeringen voorwaarden te stellen aan de maatschappelijke meerwaarde, publieke waarden en benodigde randvoorwaarden van AI-toepassingen.

2. Hoe voorkomen we nieuwe afhankelijkheden?

Als Nederland en Europa mee willen doen in de eerdergenoemde race van grootschalige taalmodellen (*frontier models*), waarvan het trainen en gebruik veel rekenkracht vereist, zijn zij op dit moment afhankelijk van Amerikaanse bedrijven voor investeringen in rekenkracht. De Europese Commissie erkent dit ook expliciet in hun recent gepresenteerde **AI gigafactories call**: de EU heeft een *letter of intent* ondertekend voor omvangrijke deals met de Amerikaanse chipfabrikanten Nvidia, Qualcomm en AMD voor het kopen van hardware voor in datacentra. Het willen afbouwen van afhankelijkheden, maar tegelijkertijd nieuwe afhankelijkheden creëren van de hardware van Amerikaanse technologiebedrijven, lijkt tegenstrijdig.

Daarnaast speelt een fundamenteeler probleem: schaal- en netwerkeffecten kunnen de positie van enkele dominante spelers in de ontwikkeling van grootschalige taalmodellen nog meer versterken. De ontwikkeling van grote taalmodellen vraagt veel kapitaal, rekenkracht, data en gespecialiseerde kennis. Deze middelen zijn voor een belangrijk deel geconcentreerd bij een beperkt aantal technologiebedrijven.⁴ Het Rathenau Instituut **waarschuwde er eerder voor** dat deze dynamiek het voor andere bedrijven moeilijker kan maken om toe te treden.

Voor gebruikers kan daarnaast een lock-in ontstaan. Organisaties die hun data, toepassingen en werkprocessen inrichten rond de diensten van één aanbieder kunnen niet altijd eenvoudig overstappen. Dat kan hun keuzevrijheid en onderhandelingspositie beperken.⁵ Voor publieke instellingen speelt daarnaast de vraag hoeveel invloed zij

4 **Governing Machines, Governed by Giants: Mapping Big Tech's Influence on Global AI Governance Landscapes** - Dancheng Li, 2026, p39

5 **Artificial Intelligence and Privacy – Issues and Challenges – Office of the Victorian Information Commissioner, The energy and environmental impact of AI and how it undermines democracy** - Greenpeace International, **AI surveillance is**

houden wanneer zij commerciële AI-systemen gebruiken. Vragen over toegang tot gegevens, transparantie, menselijke controle, behoud van kennis binnen de eigen organisatie en de mogelijkheid om van aanbieder te wisselen blijven daarbij relevant. Overheden kunnen hier vanuit hun rol als financier, inkoper en gebruiker voorwaarden aan stellen.

Het gebrek aan autonomie voor afnemers blijft ook bestaan als de aanbieder een Europese techgigant zou zijn. Het stimuleren van grote Europese AI-bedrijven kan de afhankelijkheid van Amerikaanse of Chinese aanbieders verkleinen, terwijl organisaties opnieuw afhankelijk worden van een klein aantal aanbieders.

Ook het Kabinet benoemt de concentratie van AI-infrastructuur en modellen bij een beperkt aantal technologiebedrijven als een risico, onder meer voor toegang en democratische controle. Tegelijkertijd zet het in op een investeringsklimaat waarin Europese technologiebedrijven kunnen groeien en op uitbreiding van de Europese AI-infrastructuur.⁶ Voor de Kamer is daarmee de vraag hoe deze doelen in het beleid worden gecombineerd.

De Kamer kan het Kabinet vragen om de route naar minder afhankelijkheid van enkele dominante AI-bedrijven te expliciteren.

De Kamer kan het Kabinet vragen om bij AI-investeringen en -inkoop als uitgangspunt te nemen dat gebruikers kunnen overstappen tussen aanbieders en zeggenschap houden over hun gegevens. Het Kabinet kan daarbij uiteenzetten hoe het, naast het verminderen van afhankelijkheid van niet-Europese technologiebedrijven, marktconcentratie en lock-in voorkomt en voldoende keuzevrijheid voor publieke en private gebruikers waarborgt.

3. Zorg dat AI-investeringen bijdragen aan brede welvaart

Om brede welvaart te realiseren door in te zetten op het ontwikkelen of toepassen van AI-systemen, is het van groot belang dat de gebruikers en betrokkenen een stem krijgen bij de technologische ontwikkeling en regulering van de technologie. Denk aan docenten, zorgprofessionals, vertalers en omwonenden van (toekomstige) datacentra. Op dit moment wordt daar in het huidige Kabinetsbeleid, het Wennink-rapport en in voorstellen zoals het AI-Deltaplan relatief weinig rekenschap van gegeven. Dat gebrek aan meerstemmigheid kan gevolgen hebben voor de koers die Nederland inslaat. Wie profiteert van de investering en toepassing van AI en wie niet? Waar vallen de lasten van fysieke infrastructuur neer, en welke werknemers worden getroffen door werkgevers die hun taken deels met AI-systemen willen uitvoeren?

being supercharged – and it will chill social progress | Bruce Schneier and Jon Penney | *The Guardian*, How does artificial intelligence influence democratic processes? - Leiden University, *The AI Democracy Dilemma* | *Journal of Democracy*

⁶ Rijksoverheid. (2026, 3 juli). *De Nederlandse Internationale AI-strategie: AI voor waarden, welvaart en weerbaarheid*, 4-5.

Meer Europese AI-bedrijven betekent niet vanzelf dat publieke instellingen en burgers meer invloed krijgen op de richting waarin AI wordt ontwikkeld. We weten uit onderzoek dat innovaties meer kans van slagen hebben als mensen die erdoor geraakt worden, ook betrokken zijn bij de ontwikkeling van technologie. Duidelijke kaders geven meer kans dat investeringen in AI ook daadwerkelijk tot brede welvaart leidt.

In het publieke debat wordt door verschillende partijen herhaaldelijk opgeroepen tot grootschalige publieke investeringen in rekenkracht, in de vorm van datacentra van grote omvang. Zonder reguleringskader bestaat het risico dat kapitaalkrachtige spelers hier naar verhouding meer baat bij hebben dan anderen. Dat geldt in sterke mate voor de richting die grote AI-bedrijven nu zijn ingeslagen, die een veel grotere wissel op rekenkracht trekt dan voorheen.

Aan investeringen in AI liggen daarnaast verwachtingen ten grondslag over de economische en maatschappelijke betekenis van de technologie. De voorspellingen over productiviteitswinst die door AI-bedrijven worden gedaan, moeten kritisch worden bevraagd gezien de grote belangen die er spelen. Hier ligt een rol voor het Kabinet. Op dit moment ontbreekt een visie op wie eventuele productiviteitswinst ten goede komt. Dat kan voor maatschappelijke onrust zorgen, zeker als werknemers hierdoor in hun baan zekerheid of autonomie worden getroffen.

Investeringen in AI kunnen bovendien verschillende doelen dienen. Het stimuleren van Nederlandse of Europese bedrijven die 'frontier' AI-taalmodellen ontwikkelen is iets anders dan het ontwikkelen van AI voor een toepassing in bijvoorbeeld zorg, onderwijs of publieke dienstverlening.

Ook Europese AI-bedrijven zijn onderhevig aan marktdynamiek. De verwachte vraag, rendement en mogelijkheden om op te schalen bepalen mede welke modellen en toepassingen zij ontwikkelen. Beleid om Nederlandse of Europese AI-bedrijven te stimuleren, levert vooral een bijdrage aan brede welvaart op als deze bedrijven naast verdienvermogen ook bijdragen aan andere maatschappelijke waarden, zoals gezondheid of duurzaamheid. Eerder schreef het Rathenau Instituut daarover aan uw Kamer het bericht [Maak duurzame AI-keuzes mogelijk](#).

De Kamer kan het Kabinet vragen in kaart te brengen waar de baten en lasten van beleid om Nederlandse of Europese AI-bedrijven te stimuleren, terecht komen.

De Kamer kan het Kabinet vragen duurzame AI-keuzes mogelijk te maken door duurzaamheid als randvoorwaarde te integreren in AI-ambities.

Achtergrond: wat kenmerkt het Nederlandse en Europese AI-beleid?

Het versterken van de Europese positie op het gebied van artificiële intelligentie (AI) maakt deel uit van een bredere koers in het Europese technologie- en industriebeleid. In [het rapport van Mario Draghi](#) worden achterblijvende innovatie en het beperkte aantal grote Europese technologiebedrijven als zwaktes van de Europese economie benoemd. Investerings in technologie worden daarom in dienst gesteld van concurrentiekracht en het verminderen van strategische afhankelijkheden.

Ministers van het vorige Kabinet hebben in navolging van het rapport van Draghi [opdracht gegeven tot het rapport Wennink](#) en het [AI Deltaplan](#), waarin het Nederlandse concurrentievermogen een belangrijk uitgangspunt vormt. Het huidige kabinet heeft in het coalitieakkoord een deel van die plannen overgenomen.⁷

De Nederlandse en Europese plannen voor AI richten zich op meerdere doelen. Naast het versterken van concurrentiekracht en het verminderen van geopolitieke afhankelijkheden hanteert het kabinet doelen rondom veiligheid, duurzaamheid, mensenrechten en democratische waarden.

Ook de Europese Commissie werkt aan verschillende plannen om de Europese technologische positie te versterken.^{8 9} Het streven naar een sterkere Europese AI-sector en betere mogelijkheden voor Europese bedrijven om op te schalen maken daarvan deel uit.

Relevante publicaties

Een toekomstbestendig digitaal Europa (2026). <https://www.rathenau.nl/nl/een-toekomstbestendig-digitaal-europa>

Maak duurzame AI-keuzes mogelijk (2026). <https://www.rathenau.nl/nl/maak-duurzame-ai-keuzes-mogelijk>

Digitale infrastructuur & autonomie (2026). <https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering/naar-een-nieuwe-verhouding-tot-technologiebedrijven/digitale-infrastructuur-autonomie>

Sturen op innovatie: 4 politieke vraagstukken (2026). <https://www.rathenau.nl/nl/kennis-en-innovatie-voor-maatschappelijke-opgaven/opgavegericht-kennis-en-innovatiebeleid/sturen-op-innovatie-4-politieke-vraagstukken>

7 Op 3 juli dit jaar publiceerde het ministerie van Buitenlandse Zaken de Nederlandse Internationale AI-strategie. De strategie is interdepartementaal opgesteld en beschrijft de internationale inzet van het kabinet op AI. Het Kabinet onderscheidt daarin drie doelen: het versterken van het Nederlandse en Europese concurrentievermogen, het versterken van de Nederlandse en Europese soevereiniteit op AI en een verantwoorde en veilige inzet van AI.

8 [The AI Continent Action Plan | Shaping Europe's digital future](#)

9 [Apply AI Strategy | Shaping Europe's digital future](#)

Bescherming persoonsgegevens en andere digitale grondrechten (2026).

<https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering/naar-een-nieuwe-verhouding-tot-technologiebedrijven/bescherming-persoonsgegevens-en-andere-digitale-grondrechten>

Interoperabiliteit: moeten digitale systemen vaker dezelfde taal spreken? (2026).

<https://www.rathenau.nl/nl/digitalisering/naar-een-nieuwe-verhouding-tot-technologiebedrijven/interoperabiliteit-moeten-digitale-systemen-vaker-dezelfde-taal-spreken>